

Biskup J. J. Strossmayer i pravoslavlje.

Dr. A. Spiletak.

(Nastavak)

5. Strossmayerove izjave u g. 1870.—1880.

a) Izjave u vatikanskom saboru.

U drugom govoru što ga je držao 24. siječnja 1870. u vatikanskom saboru prigodom rasprave o nacrtu za crkvenu disciplinu kao 29. govornik, Strossmayer je uzeo u obranu osobito bečkog i pariškog nadbiskupa. Načelno se usprotivio predlogu jednoga od svojih predgovornika, biskupa P. Drieux-Brézé, iz Moulins-a u Francuskoj, koji je dan prije u svom govoru među ostalim predlagao, »da se biskupima oduzme svako pravo na religiozne novine u njihovim biskupijama... a da to pravo bude pridržano samo Sv. Stolici«. ²⁹

Strossmayer poštiva prava Sv. Stolice, »jer braneći Sv. Stolicu branimo sebe, sebe same. Za ta prava i povlastice mi smo spremni, ako ustreba, da i život damo i krv svoju prolijemo. Ali čuvajmo se, da... dok pretjeranom ljubavlju opširno zaštićujemo sveta prava apostolske Stolice, tu božansku i svima kako kažem nužnu vlast ne kompromitujemo pred pucima i narodima i ne umanjimo njezinu moralnu jakost i snagu. Čuvajmo se u prvom redu, da ovu božansku vlast, koju je Gospodin dao da zaštićuje sva dobra, ne povlačimo tamo kamo se ne pristoji, kao da hoćemo na neki način ovu Sv. Stolicu da upličemo u sve one animoznosti, drskosti, nadutosti i uvrede, kojih su tu i tamo u katoličkom svijetu pune religiozne katoličke novine; uvrede kažem proti ljudima i biskupima vrlo uglednima...

²⁹ Ispor. Dr. A. Spiletak: Biskup J. J. Strossmayer u vatik. saboru. Zagreb 1929. str. 29. i 49.

Uostalom, koliko u toj stvari moramo biti oprezni, reći ću navodeći jedan primjer iz svog vlastitog iskustva. Živim naime u narodu, koji vrlo nježno ljubim, a koji u polovici i više je u šizmitu otuđen crkvenom jedinstvu. Često sam imao prilike da razgovaram sa nesjedinjenim episkopima o vrlo važnim stvarima, pa i o jedinstvu crkve, o kojemu ja kažem, da je glavni dokaz za božanstvo crkve i da je u jedinstvu najobilnije vrelo besmrtnog života crkve. Kad god to kažem, kod njih nalazim uvijek predrasude i bojazan, da ne bi Sv. Stolica i jedinstvo uništilo i zatrla njihove povlastice i prava, njihove obrede, njihove autonomije, njihove partikularne crkvene običaje. Badava ja njima kažem, da to nije svrha božanske vlasti crkve ni njezino pozvanje, nego baš protivno: crkva ne oduzima nikada prava partikularnih crkvi, nego ih uvijek potvrđuje. Kažem ja njima, da je svrha ove najviše ustanove, da pomaže crkve koje su slabije, crkve potištene i progonjene, koje kad ih pritištu teške nevolje, tada nalaze u Sv. Stolici najjaču pomoć i zaštitu za svoje prilike. Do sada sam govorio gluhima; ali bojim se, da ono što presvijetli biskup (Drioux-Brézé) savjetuje i što je sadržano u nacrtima, ni najmanje ne pozivlje k jedinstvu; bojim se, da neki episkopi u samim događajima ne vide potvrđeno svoje mišljenje i bojazan.

Peti i posljednji svoj govor u vatikanskom saboru držao je Strossmayer u općoj 63. sjednici 2. lipnja 1870. kao treći govornik. Nastavljala se opća rasprava o nacrtu prve konstitucije o Kristovoj crkvi. Strossmayer je dokazivao, kako nije zgodno da se u saboru definira papina nepogriješivost. »Vjerujte mi, nije isprazan naš strah, nijesu isprazne opasnosti, koje mi predviđamo. Ja bar mogu reći pred Bogom koji će me suditi, da će se mnoge opasnosti stvoriti za moje stado, kojemu sam na čelu, ako se u djelo provede ova definicija na kojoj radimo.

Istočni se raskol ne smije više zvati grčki, nego nažalost slavenski raskol, jer 80 milijuna Slavena živi izvan katoličke crkve, te su vrlo odani svojoj autonomiji, svojim partikularnim pravima, i ništa im nije tako odvratno kao ono, što bi moglo pobuditi i samu sumnju, da je opasno po njihovu autonomiju ili partikularna prava. Ja živim među južnim Slavenima, od kojih je skoro osam milijuna katolika. Ja ne mogu dosta da zahvalim Božjem milosrđu, što je hrvatski narod koji ja toliko ljubim, katolički i mogu sasvim iskreno reći vrlo odan Svetoj Stolici.

Ali ako se ova definicija u djelo provede, bojim se, koliko mi znamo, da neće onaj dobri kvasac, što ga je Bog preodredio, prodrijeti u ostalu masu Slavena i povratiti ih crkvenom jedinstvu; bojim se da nam neće nove opasnosti zaprijetiti, te da neće gdje koji naši žalosno se odijeliti od crkvenog jedinstva, na najveću dakako

(ko god pozna povijest naše dobe) i najtežu štetu čovječanstva i sve buduće kulture.

Ali ja se nadam da će to od nas odvratiti Gospodin, koji nam danas pomaže svojim svjetlom, e da se granice crkve ne stegnu nego prošire; da se ne stegne mir, sloga i jedinstvo, nego da se svaki dan to više rašire, e da što prije vidimo ono blaženo vrijeme, kada će sve čovječanstvo biti jedno stado pod jednim pastinom...³⁰

★

U pismu od 3. jula 1870. dostavio je Rački u prilogu³¹ »pismo, koje se Vami pripisuje, i koje su protivnici ovdješnji (Narodne Novine, Sloga i Agrar Zeitung) prihvatili, da izvode, kako Vi smjete Srbe »pošokčiti« (t. j. prevesti na katolicizam. Op. p.) i da tako zavade Hrvate i Srbe. Ja sam ovo pismo u »Zatočniku« br. 147. razjasnio. Molim Vas, da me obavijestite, da li je ovo pismo a) zbilja od Vas i b) jeda li je dobro prevedeno. Najprije ga saopćite centralistički listovi bečki«.

Pismu je u prilogu dodana na francuskom jeziku Strossmayerova izjava od juna 1870. iz Rima, izašla u londonskom *Tablet*. On je u broju od 14. maja donio vijest iz *Timesa*, prema kojoj je Strossmayer »više nego jedan put dao razumjeti, da se on ne bi ni malo ustručavao tražiti — kad bi trebalo ujedinjenju južnih Slavena — da se katolička manjina fuzionira s istočnom grčkom šizmatičkom crkvom«. — Na to Strossmayer izjavljuje: »Sav moj život, moja politička i crkvena djela posljednjih 20 godina dovoljno demantuju tu tvrdnju. Ja sam uvijek bio čvrsto uvjeren, da katolički dio moga naroda, kada prihvati napredna načela svake vrste, bit će pozvan da ta načela širi i da povrati katoličkom jedinstvu onaj dio našeg naroda, koji je danas odijeljen (raskolom). U tu sam jedino svrhu podigao javne institucije, kao što je Akademija znanosti i umjetnosti; katoličko sveučilište u Zagrebu, glavnom gradu katoličke Hrvatske; samostan podignut u Đakovu, sijelu moje biskupije, određen je za naobrazbu svećenstva reda sv. Franje, koji na tome radi, da širi evanđelje i civilizaciju u turskoj Bosni. Uspostavio sam stari, propali kaptol sv. Jeronima u Rimu osnovan po Ilirima, a to u svrhu da postavim vezu između Sv. Stolice i južnih Slavena. Gradim veliku katedralu na teritoriju, kojemu većina naroda pripada grčkoj crkvi. S Božjom pomoći bit će uskoro ta katedrala posvećena sv. Petru, središtu katoličkog jedinstva. Te sve činjenice dovoljno dokazuju da je bila zlobna podvala sve što se kazalo na moj račun«.³²

★

³⁰ Ibidem str. 117.

³¹ Vidi: F. Šišić: Koresp. I. str. 104.

³² Ibidem str. 106.

b) Molba pravoslavne crkvene općine
u Gračacu u Lici g. 1873.

Dana 17. studenoga 1873. br. 1236. protokolirana je u biskup. kancelariji u Đakovu molba »pretstavnika crkvene općine i duhovnih sinova« iz Gračaca u Lici, kojom mole Strossmayera za pripomoć u svrhu da nastave gradnju crkve (pravoslavne) u Gračacu. »Poznata svemu svijetu darežljivost Preuzvišenosti Vaše, po kojoj ste skoro svakom učenom društvu i prosvjetnom zavodu u zemlji ili osnivateljem i pokroviteljem, ili glavnim visokim priložnikom; nebom osvećeni veleum Vaš kojim stvarate i u bitnost privodite toli uzvišene misli, i ona uzorita djela kojim se ponosi narod naš i svočovječanstvo ovog prosviećenog vjeka; blago i milostivo Srce Vaše, kojim onako žarko ljubite vaskoliki narod Svoj, želeći mu srećna razvitka i napredka, slave i veličine; nježna napokon sućut Vaša sprodju (= prema) stradajućih, daju najpokornije podpisanim ugodna povoda i sinovske slobode, da se u poklonstvenom strahopoštovanju Vašoj Preuzvišenosti, Prvom sinu domovine, ponajprije obrate i najumilnije zamole, da bi visoku milost imali i siromašnoj občini ovoj svetu Svoju Desnicu u pomoć pružiti blagoizvoljeli, te time joj novu priliku pružiti usrdstvovali, da Vas slavi i veliča, dokle je nje na svijetu žive...«

Molbu je potpisao paroh i predsjednik odbora Petar Nik. Mandić i 9 odbornika.

Na naleđu molbe zabilježio je tajnik Gamperl, da je 19. XI. 1873. poslao 50 forinti.

c) Dopis patrijarhe karlovačkoga Prokopija
Ivačkovića g. 1874.

»Prokopije Ivačković, karlovački Arhiepiskop-Mitropolita i srbski Patriarh, c. kr. pravi tajnik Savetnik, učtivo poziva Preuzvišenog Gospodina Jurja Strossmayera, dakovačkog Biskupa, c. kr. pravog tajnog Savetnika, na svečanost inštalacije svoje, koja će biti 6. (18.) augusta 1874. u sremski Karlovci.« — Tako glasi ćirilicom štampana pozivnica, priložena dopisu od 1. (13.) avgusta 1874. Nema među spisima koncepta Strossmayerovog odgovora. Samo je tajnik Gamperl zabilježio na pozivnom dopisu: »Zahvaljeno uz želju, da ga Bog dugo i zdrava na korist i čast crkve i naroda uzdrži. — Đakovo 17. 8. 1873. Gamperl«. Ta se čestitka dopala g. patrijari, pa je Strossmayeru 17. (30.) augusta zahvalio ovim pismom: »Preuzvišeni Gospodine! Osobita je radost za mene bila, kad sam istino-bratsku čestitku dobio, kojom ste mi Preuzvišenost Vaša moje uzvišenje na ovu stolicu pozdravili izvolili.

Usrdnu tu čestitku Preuzvišenosti Vaše smatram ja kao zalogu

bratskih i prijateljskih snošaja, koji treba među nama, učiteljima hrišćanske ljubavi, vazda da postoje.

Ja za sada bratski blagodarim Preuzvišenosti Vašoj na srdačnoj čestitki, i ujedno želim, da Bog Preuzvišenost Vašu kao prvog rodoljuba, kao štednog pokrovitelja nauke i veština, zajedničkoj književnosti našoj i narodnoj prosveti održi i sahrani na mnoga ljeta.

Preporučujući se ljubavi bratskoj sa savršenim visokopočitanjem jesam Preuzvišenosti Vaše

U Karlovcima 17. avgusta 1874.

najobvezatelniji sluga
Prokopij Ivačković
Patrijarh.

Dopis ćirilicom pisan protokoliran je 2. 9. 1874. Br. 978.

★

d) Pitanje srbsko-pravoslavne devojačke škole u Erdeviku g. 1873—4.

August Lobmayer, privremeni upravitelj župe u Erdeviku, dopisom od 16. prosinca 1873. izvjestio je duhovni stol u Đakovu: »Zaključkom političke občine erdevičke odijeljen bude iz obćeg pašnjaka jedan oveći dio u iznosu od 72 lanca, te ovaj za 4000 i nekoliko forinti a. vr. iznajmljen u tu svrhu, da se iz godišnjeg ovog dohodka najprije »srbsko pravoslavna devojačka škola« sagradi, zatim učiteljica dotira.«

Iz izvještaja se vidi, da su dva prisutna katolička odbornika proti ovom zaključku prosvjedovala. Zaključak se u toliko oživotvorio, što se 2. prosinca zgradi ženske učione svečanim načinom temelj polagao.

Za bolju ilustraciju nepravičnoga razdieljivanja občinskog imetka naveo je župnik, da: katolici erdevički sačinjavaju polovicu stanovništva, da školskih sposobnjaka u Srba ima jedva 90, od kojih 40—50 školu pohađaju; dočim je u katoličku učionu upisano preko 150 djece.

Župnik moli zato duhovni stol »neka bi kod višjih oblasti korače učiniti blagoizvoljeo, da se dalje zidanje srbske djevojačke školske zgrade dotle sistira, dok nebude erdevička občina upućena da občinski imetak sdušnije i pravednije porazdieliti, i stvar nastave jednoga diela žiteljstva na uštrb ostaloga pospješiti nesmije«.

Na temelju i u smislu toga izvještaja Strossmayer je dopisom od 29. prosinca 1873. Br. 1404. zamolio vladu: »da bi katolike erdevičke proti nepravednim postupkom tamošnjih pravoslavnih u zaštitu uzeti i daljnje zidanje srbske djevojačke učionice u Erdeviku najamninom občinskoga pašnjaka dotle obustaviti blagoizvoljela,

dokle god u istu svrhu erdevičkim katolikom isto toliko zemljišta od obćenitog pašnjaka po občinskom zastupstvu izlučeno nebude.«

Vlada je u tom smislu i uredovala, ali je 4. veljače 1874. Br. 14. podžupan u Vukovaru Joanović na temelju predstavke erdevičke općine molio da vlada opozove tu svoju naredbu od 15. siečnja 1874. br. 91, i to iz razloga, što je: »občinski odbor jedan komad i za rimokatoličku učionu odcepiti odredio; — ako pak time za rimokatoličku školu dovoljno ili razmjerno skèrbljeno nije, može se to od strane općine popuniti, bez da se općini zidanje ženske pravoslavne škole zabrani... ova županija pako neće propustiti skèrbiti, da se pravednomu zahtjevu rimokatoličkoga stanovništva u Erdeviku zadovolji.«

Dopisom od 21. ožujka 1874. br. 709 javila je vlada Strossmayeru, da »opozivlje svoju gornju naredbu i da je općinstvu županije sriemske naloženo, da rimokatoličku župnu općinu u Erdeviku uputi, da dobit od pripaloga si djela občinskoga pašnjaka najprije i izključivo na građenje župne cèrkve upotriebi.«³³

Svojim dopisom od 26. veljače 1874., koji je u biskup. kancelariji protokoliran 12. 3. 1874. Br. 294, upr. župe A. Lobmayer je opširno izvijestio duhovni stol u namjeri da pokaže »nedosljednost, ili bolje nepravedno postupanje občinskog zastupstva erdevičkog«.

Strossmayer je Lobmayerov izvještaj dopisom 12. 3. 1874. br. 294. dostavio Mati Marinkoviću, konzistorialcu i župniku u Sotu, pozivom, »da u društvu sa župnikom kukujevačkim Živkom Ogjićem, kojega o nazočnoj naredbi predhodno obavijestite, u Erdevik otiđete i tamo stanje dojavljenoga protuzakonitoga postupka tamošnjega občinskoga zastupstva razvidite i ordinariatu ovom ob istom potanko izvješće sa odnosnim shodnim predlogom uz povratak komunikata čas prije podnesete.« Dopisom pak od 26. ožujka 1874. Br. 349 molio je općinstvo županije sriemske u Vukovaru, da mu na temelju vladine naredbe od 15. siečnja t. g. br. 91 pošalje »priobćenja poprimitljenih u tom pogledu mjerah i izdanih naredaba, kao i za naznačenje: koliko je jutarah od občinskoga pašnjaka rimokatoličku općinu erdevičku za posebne svoje svrhe zapalo«.

Podžupan Joanović dopisom od 16. lipnja 1874. br. 2743 pr. odgovorio je: »da do sada rimo-katoličkoj općini erdevičkoj u njene posebne svrhe od zajedničkoga pašnjaka ništa odcepljeno nije, nego je određeno i po županiji odobreno, da isti onaj deo pašnjaka, koji je sada za zidanje ist. pravosl. ženske učione odcepljen, poslie kako

³³ Cepelić-Pavić: op. c. str. 397: »Erdevik, još g. 1864. filijal župe kukujevačke, imao je malu kapelicu, koja mu je g. 1860. posvema izgorila. Od onda obavljala se služba Božja u maloj bogomolji, zapravo ovećoj sobi.« — Nova crkva dovršena je g. 1890. u jesen.

ova škola sazidana i gotova bude, upotrebi se u istom prostoru za zidanje rimokatoličke učione».

Izgleda, da se time raspra skončala — nemam pri ruci vladinog konačnog rješenja — jer je duh. stol dopisom od 15. lipnja 1874. Br. 692, na temelju izvješća svojih izaslanika Marinkovića i Ogjića, koji su stvar na licu mjesta svestrano izvidili i ispitali, izrazio mišljenje, da bi se »spomenuta razmirica najbolje dokinula, i dosljedno svaka žaloba obćinara katoličkih prestala, kad bi vis. kr. zem. vlada odredila, da se naknadno odciepe još 75 jutara od pašnjaka obćinskoga«...

Strossmayer je tada bio na krizmi,³⁴ pa je taj dopis vladi potpisao prepošt Matić.

*

e) Crnogorski mitropolit Ilarion za hercegovačke izbjeglice g. 1875.

Dana 20. septembra 1875. g. mitropolit crnogorski Ilarion kao predsjednik »Odbora za stradajuće Hercegovce«, obratio se Strossmayeru »da mu pritečete što skorije u pomoć za stradalnike ove bilo sa priložima novčanijem, bilo sa odjećom svakojakom, robom za postelje, posudem za gotovljenje jela i za jelo i t. d.«

Strossmayer je poslao u tu svrhu 500 forinti i dopisom od 14. 10. t. g. i izjavio podjedno »sažaljenje nad tiem, što i više za toli uzvišeni cilj za sada doprinieti nemogu, s razloga što je i u naših predielih jur mnoštvo uciviljenih Bošnjakah, te i njima po mogućnosti pomoći valja; zatim s razloga što sam, uz sve ostale silne troškove u pogledu zidanja svoje stolne crkve, jur priličnu pripomoć hercegovačkim bjeguncem, boravećim u Dalmaciji, drugim putem odaslao.«

*

f) Pismo kotorskoga biskupa Đure Markića g. 1875.

Dana 5. novembra 1875. piše kotorski biskup Đuro Markić latinski list Strossmayeru, kojim ga izvješćuje, da je »novopostavljeni episkop grčko-šizmatički kotorski i dubrovački Gerasim Petranović, štampao šematizam za g. 1874. i 1875., te u predgovoru napisao povjesni pregled crkve, koju pravoslavnom nazivlje, u onom kraju, a taj pregled ne odgovara istini (a veritate absonum), katolicizmu je nepravedan i pun osvada (catholicismo injuriosum et calumniosum), te ga definira »papskim vjerskim fanatizmom«, koji njegove pravoslavce tlači (quem religiosum phanatismum papalem definit orthodoxos suos opprimentem)«.

³⁴ Isporedi: Šišić: Korespondencija I. str. 312, pismo 304.

Markić dostavlja Strossmayeru brošuru, kojom je oprovrgao Petranovićeve napadaje. (Te brošure nema među spisima). Moli Strossmayera da primi brošuru kao znak njegova poštovanja, te preporuča njegovim molitvama svoju biskupiju, da joj Bog pomogne »ne conatibus schismaticorum audacissimis succumbat«.

Taj je list protokoliran 12. 11. 1875. Br. 1219. i na naleđu Gamperlova bilješka: Ima se preč. gg. kanonikom na pregled dati.«

g) Strossmayerova spomenica kardinalu
Franchi g. 1876.

U Rimu 8. januara 1876. predao je Strossmayer poslanicu kardinalu Franchi, Prefektu Propagande, o ustanku bosansko-hercegovačkom. Prepis spomenice protokoliran je u biskup. kancelariji 20. 4. 1876. Br. 397.: »Govori se i novine javljaju, da je turski sultan zatražio od Sv. Stolice, neka katolike onih krajeva, koji su ustali proti nepodnošljivoj turskoj tiraniji, opomene i potakne, da ostanu mirni i spokojni te ni na koji način ne pomažu braći svojoj, koja se ljuto bore za svoju slobodu. Neka mi dopusti Vaša Uzoritost, da ja, koji okolnosti izblížega poznam, izrazim svoj sud o takvoj tražbini turskog sultana.

Ta je tražbina bez ikakova temelja, a vjerski razlozi najviše važnosti protive se, da joj se udovolji.

Već preko 400 godina Turci drže najljepše krajeve trakijskog poluotoka, a da nikad nisu ništa stvorili, što bi se moglo nazvati dostojnim Boga i ljudi. Štaviše, oni su te krajeve opustošili a narode bacili u najveću bijedu. Reforme što su ih pozajmili od Evrope ne samo što nisu donijele nikakovog popravka zlu, nego su puno više fizičkog i moralnog zla nanijele nesrećnim narodima, koji stenju pod turskim jarmom. A što se tiče vjerske slobode, ta se dakako ne može spojiti sa zapovijedima Korana. I sam imam iz najnovijeg iskustva potvrdu, da se češće iz najpraznijih obzira katolicima zabranjuje gradnja novih crkvi. Ova buna što sad bjesni u Hrvatskoj susjednim zemljama, izazvana zločinstvima nepravde svake vrsti i okrutnošću, bila je neizbježna i neće se smiriti nikad nikakvim obećavanjem reformi; jer svak zna da su te reforme sasvim lažne, te da nema nikakve nade da će se prilike na bolje okrenuti. Tursko carstvo kô što je nekada bilo svemu svijetu strašilo, tako je danas ruglo i što mu se općenito daje ime lješine, to je sasvim istinito i prirodi stvari potpuno odgovara; ali oni koji iz egoističnih razloga žele da to carstvo što dulje ostane na životu, zaboravljaju da skoro nikada nije ostala nekažnjena igra sa najozbiljnijim stvarima, te da je zaraza to štetnija, što lješina dulje trune.

Buna će vrlo vjerojatno trajati cijelu ovu zimu, a početkom proljeća bjesniti će još žešće i svršiti će u onim pobunjenim pokrajinama sa

kakvom takvom slobodom i autonomijom. To će biti tako i u onom nevjerojatnom slučaju, ako evropskoj diplomaciji uspije, da povрати mir i pokoj pokrajinama, koje su sada uznemirene. Nitko živ ne može da udahne život biću, koje je moralno mrtvo i po božjoj providnosti određeno da propade. Što se sada ne bi dogodilo, moralo bi se dogoditi za kratko vrijeme, ali sa mnogo više zlih posljedica svake vrsti.

Sv. Stolica je nekada stajala na čelu Evrope, kada je bujica turskog varvarstva prijetila, da će ju svu poplaviti. U bezbroju naslova slave, koje je Sv. Stolica stekla tijekom stoljeća, nije posljednji ovaj: što je osobitim svojim sudjelovanjem pomogla Evropu osloboditi od turske tiranije, i ako me pamćenje ne vara, još su na snazi mnoge anateme izopćenja izdane proti onima koji bi se usudili da brane bezbožnu stvar Turaka. Ne znam, je li se kršćanska Evropa od onog doba pokazala vrednijom ljubavi i zaštite Sv. Stolice; to jedno posve stalno znam i držim: da Turci nisu ništa uradili čime bi zaslužili, da Sv. Stolica prema njima promijeni svoj postupak. Blizu je dan, kada će turske pokrajine a posebno Bosna i Hercegovina dobiti svoj novi ustav. Tada će se i o tome raditi: koje će mjesto u tom organizmu imati katolička crkva. Nezgodno bi jako i bez sumnje štetno bilo, ako bi se tada moglo reći, da katolici nisu imali nikakva udjela u obrani svoje domovine od općeg neprijatelja, ili štaviše da je Glava crkve katoličke svoj glas dao u prilog Turaka.

Iz tih razloga cijenim, da Sv. Stolica uopće ne može privoliti želji turskog sultana. Ako okolnosti ne dopuštaju, da Sv. Stolica po starom običaju izrazi se u prilog kršćanima, razboritost barem savjetuje da Sv. Stolica šuti i ne da nikakve niti javne niti privatne instrukcije katolicima. Jedino se naime na taj način neće prejudicirati budućim događajima.³⁵

³⁵ Zanimljiva je i izmjena misli Rački-Strossmayer o ustanku. Rački piše 27. II. 1876. Strossmayeru u Rim: »Što pitate o ustanku, moj Vam odgovor nije radostan. Mađžari i Nijemci su veoma mudro i vješto manevrirali. Dosada su koješta kroz prste gledali, ali sada — poslije Andrasseyeve note (Andrássy je radio na tome da se Bosna i Hercegovina sačuvaju Turskoj, pa tako spriječi bud njihov autonomni položaj, bud upravu Srbije u Bosni, a Crne Gore u Hercegovini. — Ispor. Šišić: Koresp. II. str. 2.) — napeli su sve sile, da se ustanak uguši, a ustaše zadovolje obećanimi (!) reformami. Klaić piše iz Beča Vojnoviću, da je ondje zaključeno, pošto poto ugušiti ustanak. To je on jamačno doznao od Rodića (namjesnika u Dalm.), koji se vraća u Dalmaciju s nalogom, da strogo postupa proti ustašama i stranim dobrovoljcem. Takovu zapovijed dobi i Mollinary (u Zagrebu), pa već u tom smjeru rade dalm. i hrv. oblasti... Ustanak mora prestati, ako se Crna Gora i Srbija ne umiješaju. Srbija, sudeć po novinah, rogobori, ali toliko puta se iznevjerila, da joj nitko ne vjeruje. Crna Gora radić će Rusiji po volji, a ove sadanja politika je

h) Dopis komandanta A. Mollinary g. 1876.

Komandant Vojne Krajine barun Antun Mollinary piše Strossmayeru iz Zagreba 1. jula 1876. Br. 805 (gh 31) (njemački): »Pošto je sada moguće da Srbija uđe u ratnu akciju u korist bune kršćana u Bosni, te kod njihovih ovostranih suplemenika može lako doći do časovitog preliva nacionalnih aspiracija i pojedinci se mogu dati zavesti na korake, koje će kasnije sami morati da požale, stoga su svi sreski poglavari i načelnici graničarski rezervatom upućeni, da najtočnije nadziru raspoloženje i pokret pučanstva te ga na oprezan i odlučan način tako upravljaju, da spriječe sve što ne odgovara potpuno lojalnom držanju, da osobito u slučaju ulaska Srba u Bosnu, te uspjeha ili neuspjeha srpskog oružja svaku nepristojnu agitaciju ili izazovnu demonstraciju, koja inače može lako dati povoda krivom tumačenju, nesporazumu i pretjeravanju, svako faktično sudjelovanje koje ne odgovara neutralnom držanju austro-ugarske vlade, te svaki pridolazak i bilo kakvu materijalnu pomoć spriječe.

Premda sam ja već uputio predstojnike i načelnike, da nastoje o tome kako će im dušobrižno i redovničko svećenstvo biti od pomoći, slobodan sam i ovaj put pozvati se na dobronamjerni uticaj Vaše Preuzvišenosti i nadam se, da ćete to posebno naglasiti i sigurno izraditi, jer će time Vaša Preuzvišenost biti u stanju da ne samo državnu upravu nego i vjernike povjerene visokoj Vašoj pastirskoj dušobrižnoj službi očuvate od neugodnih eventualnosti«.

Spis je protokoliran 5. 7. 1876. Br. 658 te je istog dana Strossmayer upravo na sve vicearhidjakone ovaj dopis: »Važni se događaji u neposrednom našem susjedstvu spremaju. Od nas se zahtjeva, da budemo mudri, obzirni i umjereni i da ako je od potrebe puk naš podučimo i opomenemo, da i on umjeren i obziran ostane i da se na svaki način od bučnih i neumjestnih manifestacijah čuva, koje bi za nj od vrlo štetnih posljedica biti mogle.

tajinstvena, ako ne nepojmljiva. Kako vidite, sada stojimo pred jednom iluzijom više, koja — ako se takovom pokaže — bit će to strašan udarac. Južno Slavenstvo u Turskoj izgubit će vjeru i nadu bar za jedan naraštaj. Nijemci i Mađžari pljeskati će za svoje pobjede, te će kod nas napeti žice još više. To se već sada primjećuje.«

Na to Strossmayer iz Rima 10. marta: »Vi ste tužni, ko što vidim iz Vašega posljednjega lista. Tuga Vaša posve je opravdana. Mogu Vam reći, da nije ni meni bolje na duši... Sve je crno danas kud god čovjek pogleda..., a Bog zna, hoće li biti kadgod bolje ili ne će. Jedno je stalno, da po sebi ništ postati ne možemo, jer smo kukavni i nevoljni...« —
Ispređi: Šišić: Korespondencija II. str. 8—10.

P. n. arhidjakoni neka ovo ustmeno ostaloj svojoj braći priobće ravnanja radi. Ova naredba neka ostane u potaji.

*

i) Dopisivanje sa generalnim konzulom
u Sarajevu g. 1876.

Generalni konzul a.-u. u Sarajevu Svetozar Theodorovich piše Strossmayeru 3. novembra 1876. (njemački): »Dva Engleza, i to g. Dr Liddon i Mr. Maccoll publicirali su u engl. listu »Times«, da su oni od Vaše Preuzvišenosti čuli, kako ne samo lica muškoga nego i ženskoga spola, štaviše jedna žena u blagoslovljenom stanju, na bosanskoj obali duž Save bješe živi na kolce nabiti. Pošto meni do sada o tome niti vicekonzul banjalučki i brčki niti itko drugi ništa nije saopćio, slobodan sam na molbu svog engleskog kolege Holme-a da se obratim Vašoj Preuzvišenosti zamolbom, da me o onim okolnostima, a osobito o onoj ženi, u koliko se Vaša Preuzvišenost izvoli sjećati, po mogućnosti što točnije i što prije najmilostivije izvoli izvijestiti uz primjedbu: da li je Vaša Preuzvišenost ta nedjela na svoje oči vidjela.

Vaš milostivi izvještaj ja ću tada tačno saopćiti svom engleskom kolegi.

Na naleđu toga pisma Strossmayer je napisao: »Neće se ništ odgovoriti. Medjutim Gjuro Gamperl nek piše g. Brliću, da mi piše o okrutnosti turskih na Savi. Biskup.« A malo niže: »Ovo nek se inaktira. Ja sam odgovorio. Biskup.« — Akt je protokoliran bez datuma pod br. 1110.

Isti dan je dobio Strossmayer iz Sarajeva brzojav na francuskom jeziku sličnog sadržaja.

Strossmayer je 27. novembra 1876. Br. 1110 odgovorio generalnom konzulu u Sarajevu opširnim pismom, gdje navodi da je one stvari čuo od »vjerodostojnih posve sviedoka, izmedj ostaloga i od svojih svećenika, koji pri Savi žive i načuvenih mi strahota pripoviedaju.«

Po njegovom se mnijenju ne radi o tomu: je li se pojedini slučaj, koga ljudi pripoviedaju, ovako ili onako zbio; nego se radi o tomu: je li je moguće, da »pod vladavinom Korana kršćansko pučanstvo igda prosto ostane od okrutnosti i mučeničtva. Moje je osviedočenje, da to nije moguće; jer Koran, ko što Vi to bolje znate nego ja, pripisuje, da se krst mora sabljom izkorienti i utamaniti; a ako toga sbog osobitih okolnosti izvesti nemože, on nikada i nikako dopustiti nemože, da iskrenim i istinitim načinom ma kako pravo, il ma ikaka moć dosudjena bude kršćanima. Koran je absolutnom božjom voljom za to i religiozni i državni zakon skupa: da kršćanina ne samo izključi iz svoga raja, nego da ga ujedno i u državnom i u socialnom životu na zemlji na uvijek iz-

ključi od svakoga prava, od svake moći i od svakoga pravoga posieda. Kršćanin je Koranom uvijek rob, rob ne ljudskom odlukom, nego rob nepromienljivoj božjom voljom, rob na uvieke. To je Koranu d o g m a, komu nitko na svietu moć svoju uzkratiti ili samo oslabiti nemože.«

»Dopustite mi, da ovd nadodam rieči, koje mi vrlo čestit, učen i vjerodostojan muž u najnovije doba iz Broda piše: da mi je moje zanimanje dopustilo, bio bi do sad pokupio o nečoviečnomu postupku turskomu foliante; toliko sam puta imao prilike službeno kano viećnik kod ovdašnjega Magistrata slušati iz prvoga izvora jade i nevolje rajine, da mi se sgrožavalo, i tako me razžalostilo, da sam izbjegavao sastankom — konferenciam raje sa Turcima pri ovdašnjem poglavarstvu, u kojih je raja Turcima došavšim na ovu stranu da ju mire i natrag zovu u oči i u brk nabrajala silna okrutničtva robljenja, svakovrstnoga nasilja, umorstva nedužnih staraca, žena i dietce« i t. d.

Presvietli Gospodine! To Vam je samo jedna jedincata točka u turskome carstvu; to je samo jedan tren oka; sad pribrojite tomu 4 stolieća i svu široku Tursku, pak ćete se uvieriti, da okrutnosti, koje je podniela do sad raja, nitko nije u stanju dovoljno opisati. Nju samo poznaje božje oko, a nadamo se, da je kalež tih muka pred prestoljem božjega milosrdja već prepun. Od pravednosti i mudrosti Europe očekuje vasiono kršćanstvo, da će već jednom izdašnjim i posve uspješnim načinom tolikima mukama jednom već konac učiniti. Nebude li to, jako se bojim, da li se neće božja pravda turskom upravo mertvačinom poslužiti da Europu kazni.«³⁶

*

j) Strossmayerova spomenica ruskoj vladi g. 1876.

G. F. Šišić donosi u II knjizi Korespondencije Rački—Strossmayer na str. 49—64 Spomenicu biskupa Strossmayera ruskoj vladi o konvenciji sa Svetom Stolicom. Spomenica je pisana na latinskom jeziku, a nema joj dodana prijevoda hrvatskog, niti je tko o njoj dosad pisao, barem ukoliko je meni poznato. Ta je spomenica jedan od najvažnijih Strossmayerovih spisa, te ja kanim o njoj u posebnom članku pisati. Ovdje crpim samo jedan odulji pasus, koji se tiče prilika kod Srba i Hrvata. Nakon što je naveo razne razloge, s kojih je po njegovu mišljenju nužno, da Rusija sklopi konkordat sa Svetom Stolicom, kao treću teškoću koju Rusija ima da svlada,

³⁶ U diec. arhivu sačuvan je Str. autograf i prepis, te francuski prijevod ovog Str. pisma, sve pod br. 1110, — 1876.

navodi Strossmayer Turke, koji sada gospodare u najljepšem dijelu Evrope. »Jedino bez sumnje sredstvo, da se kršćani oslobode beskrainih zala koja ih tište, jest: autonomija koju treba dati kršćanskim pokrajinama Bugarskoj, Bosni i Hercegovini, jer ta bolje konvenira i koristi turskog carstva ispravno shvaćenoj, nego ovo vječito miješanje Evrope u unutrašnje poslove turskog carstva, koje jasno i otvoreno označuje agoniju toga carstva.

U toj se stvari nemože nikad dovoljno preporučiti slavnoj ruskoj naciji vrlo plemeniti naš narod Srba, koji je svojim herojskim žrtvama i obiljem prolivene svoje krvi postao najvredniji ljubavi cijele Evrope kao i našega Gospoda, koji je prolio krv svoju na žrtveniku križa i time svijet otkupio i sve nas uskrisio na novu svježinu vječnog života. Slavno rusko carstvo preodređeno je pred svima ostalim, da što prije oslobodi Evropu od turske kuge i pospeši dan, kad će se u Aja Sofiji opet obavljati sveti obredi kršćanskih tajni. Težak je to posao ne samo radi zavisti, ljubomore i nesloge u ostaloj Evropi, nego i stoga što Poljaci, a u prvom redu Madžari iz mržnje proti Slavenima pružaju ruku Turcima, svojim rođacima, te iz svih svojih sila teže za tim, da s jedne strane Nijemce a s druge Turke, pa ako je moguće i Rumunje i Grke na svaki način dobiju u svoj savez proti ruskom carstvu.

Pisac ove spomenice napokon cijeni, da će rješenje istočnog pitanja Rusima lakše uspjati, ako načine spomenutu konvenciju sa Svetom Stolicom. Neprijatelji ruskog carstva izrabljuju u Bosni i Hercegovini u prvom redu katolički elemenat, da Rusima stavljaju zapreke u ovim krajevima obzirom na njihovo određenje i djelovanje. Sasvim je čudno, koliko su ljudi iz najbliže carevine i službeno i izvan službe agitirali, da odvrte Bosnu i Hercegovinu od Srba, ili što je isto, od Rusa, te da katolike uvjere kako njihovoj vjeri i religiji ne znam kakve opasnosti prijete od Rusa i Srba. Ništa se nije propustilo pokušati, da se saberu brojni potpisi turskih bojara i katolika, kojima bi se dokazalo, da Bosna zazire od Srba te bi u slučaju nužde voljela pristati uz Austro-Ugarsku carevinu nego uz Srbiju. Ne sumnjam, da će ti potpisi, dosta nespretno iznudeni, biti izneseni na kongresu Evrope, da se stane nasuprot pravednim i zasluženim željama i namjerama braće Srba. Treba doista žaliti sudbinu velike carevine (misli A.-U. monarhije. Op. p.), koja se mora služiti takvim podmuklim smicalicama, da izigra najplemenitije aspiracije susjednih naroda. Treba doista žaliti sudbinu carevine, koja proti općoj želji najglasovitijih ljudi u cijeloj Evropi nastoji, da već trulu lješinu i punu svake zaraze ušćuva, ili ako to nije apsolutno moguće, da stvar tako zamrsi i od prirodnog joj određenja odvrti, a potištenim pokrajinama nove teškoće, nove patnje i nove nevolje priskrbi! S tom istom svrhom već od duže vremena vrše se slične agitacije među Slavenima Hrvatima, i ništa se ne propušta, da se među dva brata, Srbe i Hrvate, izazivlje isprazno

takmičenje i nesloga, dakako u prilog trećemu, koji je objema smrtni dušmanin. Posebna je osobitost da Židovi najgore vrsti, koji većinom imaju u rukama organe javnog mišljenja u Pešti i Beču, u najnovije vrijeme se obratiše u braniče i zaštitnike katoličke vjere među Hrvatima, premda u svom srcu svu kršćansku vjeru gore mrze nego pas i zmija. Misli se naime da je u interesu države, da se usred jednog te istog naroda što više nesloga sije, pa se stoga puštaju divlje yvijeri — koje inače slijepi vlastodršca drže vezane zlatnim lancima — da laju i sikću, da razdiru dobar glas poštenih ljudi, da pakleni posao koji pristaje njihovoj prirodi vrše time, što siju neslogu i neprijateljstvo među narodima. Slijepi vlastodršci, koji misle da se ikada može brati klasje sa babinog zuba ili sa trna grožđe! Slijepci koji ne vide, da atom istine, pravde i ljubavi uvijek više koristi državi, nego ne znam kakve i najviše tajne lukavštine i zlobe!

Međutim stvari tako stoje i mi ih ovdje sa bolju i srdžbom srca svoga svaki dan na svoje oči gledamo...

A što se tiče Sv. Stolice, ona mora znati da će u novom redu evropskih odnosa Slaveni vršiti velik uticaj, i to u prilog svakom autoritetu i pravoj religioznosti, u prilog onoj pravdi i pravici, koja će bez ikog egoizma uvijek dati svakom svoje i uspostaviti i učvrstiti najbolje odnose među raznim narodima. Crkva koja se nazivlje majkom sviju naroda, ne može iz svoje materinske brige i ljubavi isključiti narod koji je u svijetu očito pozvan za više i božanskije svrhe. Sveti Otac, koji se nazivlje zajedničkim ocem svih naroda, mora željeti, da konac svoga života okruni svečanim djelom, kojim će zaslužiti slavu i naslov također oca Slavenstva.

Neka mi na kraju ove rasprave bude dopušteno da dodam još jednu opasku: Sveti zakon evandeoski, od Boga određen kao uvjet za život i pojedinim smrtnicima i svemu društvu, broji danas vrlo mnogo najljućih dušmana, koji tuku sjekirom u sam korijen stabla, očitom nakanom da istrijebe svu kršćansku vjeru i samoga Boga, da je moguće, iščupaju iz ljudskih srdaca i iz zakona ljudskog društva. Vrijeme je, da dvije najveće i najslavnije crkve, stare sestre, napuste međusobna neprijateljstva i u prijateljskom savezu o tome nastoje, kako će spasiti temelje kršćanske vjere i svakoga društva i tako osloboditi rod smrtnika od one konačne propasti, kojom mu otvoreno prijeti bezvjerje i prezir svakog autoriteta. Vrijeme je, da zapadna i istočna crkva, — koju posljednju danas u svemu svijetu najdostojnije predstavlja slavni ruski narod — imaju na pameti, kako je njima, osim jedincate točke o upravi u njihovom ustavu, sve ostalo zajedničko, i sveta vjera, i božanska žrtva, i apostolsko svećeništvo, u tu svrhu, da teže za najsvetijim ciljem i da pridržavajući dakako zanavijek svaka svoju individualnu slobodu, sa većom koristi nego do sada i prema vani svoj poziv izvrše i svoje unutrašnje nevolje većim uspjehom svladaju.

Meni se čini, da sav ljudski rod teži za jedinstvom. Pisac ove spomenice pozna mnoge ljude svih konfesija i mišljenja, te je opazio, da se u svijest najplemenitijih umova duboko usadilo naslućivanje budućeg jedinstva roda ljudskoga, koje je Gospod izrazio u priči o jednom pastiru i jednom ovčinjaku... Vrlo je važno, da dvije najstarije crkve tome najbožanskijem cilju prednjače svojom međusobnom slogom i novijim djelima međusobne ljubavi budu preteče konačne sreće. Eto uzvišene svrhe, do koje može pomoći spomenuta konvencija.«³⁷

k) Strossmayerova korizmena poslanica g. 1877.

U svojoj korizmenoj okružnici od 20. siječnja 1877., štampanoj u 3. broju Glasnika t. g. na str. 17—33, govori Strossmayer »o jedinstvu kao najbitnijem i najuzoritijem plodu svetoga odkupljenja našega.« Pri kraju te okružnice kaže Strossmayer: »Mi dakle katolici svetošću života i izobiljem ljubavi istinitost vjere svoje i plemenitost težnje svoje za jedinstvom svakom prilikom pokazati imamo. To je apostolsko zvanje, koje svatko u crkvi božjoj vršiti i može i mora... Danas svatko, tko u božanstvo kršćanstva vjeruje, osjeća nuždu, da se bar dvie velike crkve, istočna i zapadna svojih starih domaćih razmirica odreknu i da se izmire, nebi li sjedinjenimi silami čbćenitomu neprijatelju odoljele, i čovječanstvo od onih užasnih nesreća oslobodile, u koje bi bez dvojbe palo, ako bi se Isusa i sv. evanđjelja odreklo. To i nas nuka i živo potiče, da svaki u svom okrugu molitvom i bratskom ljubavlju žudjenomu tomu jedinstvu put krčimo... Ljubav i molitva nikad nikomu škodila nije; pače ljubav i molitva pred Bogom više može nego ciela knjižnica učenih razprava, koje riedko kad bez ljubavi i molitve do srca ljudskoga dopiru. Slična molitva se po duhu Isusovu i u jednoj i u drugoj crkvi ponavlja. Obstoji pako jurve u crkvi našoj društvo sv. Ocem našim Piom IX. odobreno i blagoslovljeno, koje se sveudilj moli: da se dvie crkve zapadna i iztočna, a buduć da se iztočna skoro sva stiče u slavjanskoj, da se slavjansko-iztočna crkva sa zapadnom izmiri, i da se ono sveto jedinstvo, koje je Isusu u posljednjoj njegovoj molitvi toliko na srcu ležalo, opet između njih povrati. Pristojno je, braćo moja, i ja želim, da se i mi u duhu svega onoga što do sad rekoh, toj svetoj namjeri i tomu plemenitomu društvu pridružimo. Ja sam u tu svrhu osobitu zakladu osnovao, po kojoj će se svaki mjesec barem jedanput u sjemenišnoj crkvi pred oltar-

³⁷ Ispor. Šišić: Korespondencija II. str. 59—61 i 63—4.

rom Neoskvrnjenoga Začeca Gospinoga, u prehvaljenu svrhu sv. missa pjevatj i u njoj se za povratak sloge i jedinstva medju iztočnom i zapadnom crkvom i za slogu i jedinstvo naroda našega ona ista molitva, koju je negda Isus sam molio, ponavljati i u Srdce Isusovo pri svetoj žrtvi stavljati, da ju On opet i opet vječitomu Ocu prikaže, ne bi li se uskorili i uspješili oni putevi svetoga jedinstva, koje Bog u svojoj ruci drži, da jih u svoje vrieme na svoju vječitu slavu a na neizmiernu korist čovječanstva na vidik iznese. Ova će se zaklada posebnim pismom časnom svećenstvu priobćiti. Samo se pako po sebi razumije, da se spomenuta pobožnost vremenom u stolnu crkvu prenieti ima, koja je živi symbol jedinstva svetoga, jer je ona poglavici apostolskomu posvećena; jer se u njoj medju simboli i slikami, koje se na život i moć i svrhu sv. Petra odnašaju, zlatnimi slovi čitaju i srdcu kršćanskomu preporučuju rieči: Ti si Petar i vrhu te stiene sagraditi ću crkvu svoju i vrata paklena neće ju nikad nadvladati.«³⁸

Strossmayer je doista okružnicom na Josipovo 1877. br. 355. priopćio svećenstvu o svojoj »zakladi za sjedinjenje iztočno-slavjanske sa katoličkom crkvom« i za slogu našu narodnu.³⁹ Sva je ta okružnica prožeta vrlo lijepim mislima o djelu ruskog obraćenika Gregorija Š u v a l o v a, osnivača Društva za sjedinjenje istočno-slavjanske ili ruske sa katoličkom crkvom. »To se društvo — kaže Strossmayer — stavilo pod zaštitu Majke Božje, jer obe crkve vjeruju u neoskvrnjeno Začece njezino, obe crkve ravnim načinom štiju i zazivaju svetu Bogorodicu u pomoć; obe crkve izpoviedaju i priznaju, da je Začece Gospino prva poluga spasu našem, prvi temelj milosti, prva podpora ufanju našem. Vriedno je dakle i dostojno Majku Božju zazivati, da bude sveza jedinstvu crkvenomu medju istokom i zapadom, da svu razdruženu braću, koji ju iskrenim srcem štiju i zazivaju u jedno bratsko tielo pod blagim otčinstvom Petrovih nasljednika sdruži i sjedini. Društvo se ovo jur podobro razgranilo u Italiji, Franceskoj i Belgiji; u Nemeckoj pako neima diocese, u kojoj se nebi molilo za sjedinjenje iztočne sa zapadnom crkvom. Ako je tako, onda se pristoji da se i u nas slična društva osnuju, a želiti bi bilo da se u svakoj našoj biskupiji Bog moli i žrtva neoskvrnjenoga Jaganjca prikazuje za sjedinjenje iztočne sa zapadnom crkvom. Ako je za sav katolički sviet od velike znamenitosti sjedinjenje dviju razdvojenih crkava, to je sigurno za

³⁸ Ispor. Glasnik bisk. djak. g. 1877. br. 3. str. 32-3.

³⁹ Ispor. Glasnik bisk. djak. g. 1877. br. 7. str. 63-6.

nas od osobite znamenitosti, koji tužne posljedice razdvoja našega u cielom svom biću i životu živo osiećamo...

Želim pako da se ovo društvo usriedotoči i oviekovječi u sjemeništu našem ne samo stoga što je crkva sjemeništna posvećena Neoskvrnjenom Začecu Majke Božje, nego i stoga da se klerici, kojima je svaki put društvenoj svečanosti u crkvi sjemeništnoj prisustvovati, od prve mladosti svoje priuče ne samo ljubiti puk katolički koji se njihovoj brizi izručuje, nego i onaj dio puka našega koji s nami u crkvenom obćenju neživi. U tom se obziru siećati imamo vazda liepih onih rieči, koje izusti jednom sam Sv. Otac naš papa Pio IX. u allokuciji svojoj od 10. kol. 1863. (Quanto conficiamur): »Neka nipošto i nikada sinovi katoličke crkve ni na koji način ne budu neprijatelji onima koji nisu s nama povezani istim vezama vjere i ljubavi; štaviše neka ih u siromaštvu, u bolesti ili bilo u kojoj nevolji uvijek nastoje pomoći svim djelima kršćanske ljubavi.« Ovo je sveti nauk, koga vazda mi sliediti i puku katoličkomu preporučivati imamo. Ja znam iz vlastitog iskustva, da su se osobito ondje, gdje mješovito naše pučanstvo obitava, uvriježile razne predrasude i razne poslovice, koje na nesklad i mržnju naš puk u medjusobnom odnošaju potiču. Do nas je osobito svećenika, da slične predrasude iztribimo i slične poslovice suzbijemo. Valja nam sve to pobijati, ter ljubav i slogu bratsku medju nami svim mogućim načinom širiti...«

1) Okružnica o 50 godišnjici biskupovanja
Pija IX. g. 1877.

U toj okružnici od 28. travnja 1877. br. 496. dotakao se Strossmayer mnogih i onda i danas vrlo aktuelnih pitanja: o bezvjerstvu i protucrkvenom duhu, o odnosu crkvene i državne vlasti, o božanskom pravu crkve da slobodno upravlja, posjeduje, odgaja u školi i kod kuće, da joj državni zakoni ne smiju krnjiti božanskog prava i više toga. Na koncu kaže: »Tko rieč i vjeru Bogu danu lahkoumno krši, obično još manje mari za rieč čovjeku danu. Zato je danas u svietu tako malo prave ljubavi, prave viernosti i pravoga prijateljstva. Ljubezna braćo! Gledajmo da se puk naš katolički privikne svakom sgodom i prilikom rieč Bogu danu vierno obdržavati i katoličku svoju vjeru svetim neporočnim životom potvrdivati. Neka pak nitko nemisli, da se odtale u narodu našem nesnosnost ikakva poroditi može. Nisu oni nesnosni, koji svim žarom srdca svoga vjeru svoju štiju i u život privadjaju, nego oni koji se vjerom svetom služe na sebične svrhe svoje, i oni koji vjeru i Boga službenikom svojih strasti čine. Onaj pako koji bi se vjerom poslužio, da mržnju medju braćom sije, hudobnik bi pravi bio, koj

tim manje vjere u srcu i svijesti svojoj nosi, čim se više njom u riečih svojih razbacuje. Vjera je ljubav, pak svaki onaj komu zaisto do sv. vjere stoji, ima ljubav prama bratu, ma koje vjere bio, vršiti. Grieh bi pako proti Duhu sv. bio dirati u tuđu vjeru i tuđe osvjeđenje, koje čovjeku poštenu isto tako sveto biti ima kao što mu je sveta vlastita vjera i vlastito osvjeđenje. Mi katolici Hrvati ljubimo narod svoj, ljubimo slobodu njegovu i želimo iz svega srca da svoj bude u svom i da mu se tielo čim prije izcieli (misli Dalmaciju, Međumurje i ost. — Op. p.); ali ljubimo ujedno vrhu svega i slobodu svijesti i vjere naše, iz koje sve ostale dužnosti naše, sva snaga i sve ufanje naše proiztiče; ljubimo slobodu vjere i svijesti i kod kuće naše, a ljubimo ju isto tako i u prvobitnom izvoru svom (t. j. u Rimu. — Op. p.), znajući dobro, da kad bi je ondje nestalo, nestalo bi je odmah po celom svijetu za sve nas katolike... Mi katolici u svakoj razmirici glede sv. vjere svoje držati se imamo Stolice sv. Petra, na kojoj je stalnost, nepobjedivost i jedinstvenost crkve naše osnovana.⁴⁰

*

m) Strossmayer za katolike u Srbiji g. 1878.

O tome radu piše M. Pavić u više puta navedenoj knjizi: »Svibnja 1878. pohodio je biskup i opet pastvu svoju u Biogradu i našao stare prilike za nju neprilicne. Stara kapelica bila je premalena, jedina škola pretjesna a jedan svećenik za 3000 katolika u Biogradu i sada već na 4000 katolika u nutarnjosti Srbije nedostatan. Berlinski kongres proglasiti će Srbiju nezavisnom, kao što ju je onih dana i proglasio; otvoriti će vrata Balkana svima narodnostima i svima vjeroizpovjestima, koje će dobiti slobodu i ravnopravnost; promieniti će se lice Srbije i njenih podanika, pa će valjati da i Srbija sa katolicima stupi u drugi stadij: oni njoj da budu podanici a ne putnici, kao do sele, a ona njima da budne brižna i požrtvovna vlast. U duši se je biskupovoj rodilo i dozorilo uvjerenje: da bi Srbija kao nezavisna država trebala da stupi u dogovor sa Sv. Stolicom i osnuje sebi katoličku hierarhiju. Povrativ se doma obrazlaže to odmah Sv. Otcu, državnom tajniku kard. Franchiu (5. srpnja) a javlja i ministru predsjedniku Ristiću, netom se je povratio iz Berlina u Srbiju.

Biskup se je sada upravo raspisao. Raspisao radi hierarhije u Bosni, a nemanje i radi one u Srbiji. Izpod pera njegovoga izilazili su cieli fascikuli dopisa i promemorija, pak su i u Vatikanu i u Beču (kod nuncijature) vodili posebni odio »Res Serbicae«. — Ristić je biskupu pismom od 28. listopada 1878. priznao, da bi se radi

⁴⁰ Isp. Glasnik 1877. str. 90-1.

katolika doista moralo nešto uraditi, ali da su prilike u onaj čas u Srbiji takove, da se na to ni misliti ne može. Biskupa to međutim nije umirilo, nego se je stao i nadalje dopisivati sa ministrima redom, kao sa Ristićem ponovno, sa Mijatovićem, Nikolićem i dr. Dokazivao im je sve jednako: Da je upravo u interesu Srbije i budućnosti njene, da se sadanje stanje katolika promieni. Srbija je već negda u boljim vremenima imala svoju katoličku diecezu, koja još i dan danas u crkvenoj poviesti nosi svoj naslov kao biskupija biogradska-smederevačka, pa zašto to ne bi bilo moguće i sada? Srbija bi mogla za sada sklopiti konvenciju sa Sv. Stolicom, te ona prema želji kneza postavi u Biogradu biskupa kao apostolskog vikara, uz njega još dva svećenika i katoličkog učitelja, dakako sve o trošku zemlje. Isto bi tako država mogla sazidati dostojnu katoličku crkvu, stan za biskupa, svećenstvo i školu. Na trošak se ne smije paziti, ako se misli viša svrha postići. Biograd je neizmerno liepo i važno mjesto. Čim se Srbija bude materijalno i moralno više razvijala, tijem će sve više i više Biograd dobivati lice mondialno. U Biograd će rado silaziti sav strani sviet. Biti će u njemu, ako Bog da, i gosti iz starih dinastičkih obitelji, medju njima i visokih katolika, pa je u interesu Srbije i njene budućnosti, da ti strani ljudi nadju u Biogradu makar i omanju, ali liepu crkvu, priličan biskupov stan i školu. Ako to ovaj čas nije moguće, a ono neka se potraži u Biogradu nekadanja katolička crkva i franjevački samostan, o kojem Čevapović u svom Synopticonu piše, da je još g. 1739. postojao i da su ga Turci u džamiju preobratali; neka se ta crkva i samostan pronadje, preopravi i biskupu za stan dade.« (Pismo Mijatoviću od 19. V. 1881.).⁴¹

n) Strossmayerove izjave o crkvenom jedinstvu
g. 1879.

Okružnicom od 14. XI. 1878. br. 1037. javio je Strossmayer svećenstvu, da će posjetiti novoga papu Leona XIII. čim dospije, a okružnicom uoči novog ljeta 1879. javlja mu: »Vratio sam se, hvala Bogu, zdrav i zadovoljan iz Rima, kamo sam putovao da pohodim prag sv. Apostola Petra i Pavla i da se poklonim sv. Ocu papi Lavu XIII., ter mu se ujedno sinovskom ljubavlju i odanošću zavjerim, da ću do posljednjega časa života svoga sve ostale sile svoje posvetiti koristi sv. majke crkve i uzvišenim namjerama sv. rimske Stolice, jer to upravo najpoglavitijom dužnosti svoga biskupskoga zvanja smatram, osobito u ovo naše doba, gdje se nesavjesnim i objesnim upravo načinom sa svih strana navaljuje na svaku,

⁴¹ Ispor. Cepelić-Pavić: o. c. str. 767-8.

osobito pak na crkvenu oblast; gdje se na to ide da se skloni i oslabi ono sveto jedinstvo crkve, koje je Isusu najviše na srcu ležalo, kad je odlučio po sv. upućenju svom uzeti na se sliku i priliku našu... Jest! danas je svakomu biskupu i cijelomu katoličkomu svijetu njegovati ono sveto jedinstvo, koje je Isus u sv. Petru i u gradu Rimu na uvijek osnovao, da se u njemu najviše izrazuje i vrši božanstveni značaj crkve, njezina vječita istina, ljepota i slava, njezina sila i snaga i sve dobrobiti, za kojima kršćanstvo težiti ima. Svaki koji to jedinstvo neguje i širi, služi najbolje i najuspješnije ne samo vječitim nego i vremenitim namjerama svoga naroda; jer jedan od najbitnijih plodova toga svetoga jedinstva jesu one mnogovrsne više sveze, koje narode i države međusobno spajati imaju, ako misle plemenite i pravedne svrhe svoje vremenite, za kojima idu, postići. To sveto jedinstvo uvjet je i jedini zalog onoga jedinstva, na koje je sav svijet pozvan, ako misle u miru i ljubavi Božjoj živjeti, te u slobodi, znanosti i izobrazenosti i svakoj kreposti napredovati; inače rasprama, razmiricama, međusobnom tegmanju, ratu i osvetama ni kraja ni konca... Jedinstvo crkveno vazda neoskrvnjeno sačuvati, to je najveća i najpreča dužnost nas sviiju; a nema većega na svijetu grijeha i grdobe, nego li jedinstvo crkve ozlijediti i tijelo Isusovo razdirati.⁴²

6. Strossmayerove izjave u god. 1880.—1890.

I u ovom deceniju iskoristio je Strossmayer svaku zgodu da dalje radi na zaoranom polju. A takvih zgoda nije manjkalo. Ako kadgod budu svjetlo dana ugledali svi oni spisi, što sada čame po raznim arhivima; ako se objelodani sva Strossmayerova službena i privatna korespondencija, onda će se tek moći da stvori ispravan sud o Strossmayerovom opsežnom radu, posebno u ovom deceniju.

Sva ona goruća pitanja koja su Strossmayera zauzimala ranije: uređenje hierarhije u Bosni i Hercegovini i Srbiji, potpuno emancipovanje mlade kraljevine Srbije od svakoga tutorstva, a posebno Austro-Ugarske monarhije, koja i nakon berlinskog kongresa hoće da u Srbiji preko svoga ministra — rezidenta u Beogradu zadrži u svojim rukama monopol nad katolicima raznih naroda razasutim po svoj kraljevini; pravo i korist kraljevine Srbije, ako se pozivom na čl. 35. berlinskog ugovora stavi u direktni sporazum sa Sv. Stolicom i uredi pitanje katoličke crkve u Srbiji: sve je to davalo povoda Strossmayeru da i ličnom izmjenom misli i dopisivanjem i sa Rimom i sa Beogradom i sa Bečom, uz stotine teškoća, radi na ostvarenju svojih ideja. A među tim idejama uvijek prvo mjesto zauzima: ideja o zbliženju i sjedinjenju istočne i zapadne crkve.

⁴² Ispor. Glasnik br. d. 1879. str. 1-3.

U ovom kratkom prikazu nije dakako moguće iznijeti sve dokumente, koji o tome rade. Ipak radi cjeline treba spomenuti barem neke.

★

a) Strossmayerovo pismo kardinalu L. Nina g. 1880.

Bečki pronuncij Jacobini na putu iz Beča u Rim u listopadu 1880. zadržao se par dana u Zagrebu. U pismu od 15. listopada Strossmayer preko državnog tajnika L. Nina zahvaljuje Sv. Ocu na toj pažnji toplim oduljim pismom, u kojem među ostalim kaže: »Ne sumnjam da je uzoriti pronuncij iz svega onoga što je u Zagrebu vlastitim iskustvom naučio, stekao uvjerenje: da je naš narod vrijedan milosti i sklonosti Sv. Oca. A ja sam potpuno uvjeren, da je Božja providnost preodredila naš narod, da tijekom vremena postane onaj kvasac, o kojemu Evanđelje govori, koji će malo po malo unići u sve južne Slavene i povratiti ih u krilo svetog jedinstva i sloge...

Međutim, dok smo se radi toga od srca veselili, još je veća čast i osobitija milost u dio pala svemu narodu Slavena onim presjajnim darom, kojim je Sv. Otac svetkovinu naših sv. apostola Ćirila i Metoda proširio na svu crkvu sub ritu duplici.

Naslučuju a dijelom se i boje narodi onih misterija djelatnosti i jakosti, za koje se čini da su sve obitelji slavenskih naroda određene u Aziji i Evropi... Zlatno pismo Sv. Oca tu skoro obnarodovano najjasnije naviješta onaj uvjet, koji će djelatnost Slavena u oba dijela svijeta učiniti ubuduće blagotvornom i spasonosnom za sav ljudski rod. Taj uvjet nemože dakako drugi biti nego: da sav narod Slavena se povрати k jedinstvu sv. majke crkve, od kojega je otpao ne toliko po svojoj čudi ili krivnji, nego više nesrećnim sticajem stvari i događaja. U tu svrhu nije se moglo izabrati ništa pametnijega i ništa zgodnijega nego svečanije štovanje sv. Ćirila i Metoda. Jer doista ova dva vrlo slavna čovjeka baš u ono vrijeme, kad je lukava ćud Grka postavila temelje nesrećnom raskolu, nijesu samo jednim ili drugim dokazom nego cijelim sadržajem svog apostolskog života dokazali i potpuno potvrdili: da se čvrstoća i sjaj cijele Crkve, a isto tako snaga i plodnost apostolskog zvanja osniva na primatu rimskog pape i na trajnoj zajednici sa rimskom Crkvom... A jer i danas ima onih koji misle i uče: da crkveno jedinstvo i božansko pravo Sv. Oca prejudicira običajima, navikama, slobodi i ciljevima raznih naroda, vrlo je razborito i zgodno bilo također takove krive proroke pobiti i zastiditi ugledom i primjerom sv. apostola Ćirila i Metoda...⁴³

★

b) Izjave u okružnici od 4. II. 1881. br. 215.

Ta je Strossmayerova korizmena okružnica izašla u 4. br. »Glasnika« na str. 25—53, a tumači encikliku Leona XIII. Grande

⁴³ Ispor. Glasnik br. d. g. 1880. br. 21. str. 172-4.

ni u n u s od 30. IX. 1880. U uvodu kaže: »Ne može biti dvojbe, da se Božja providnost uspomenom svetih naših apostola Ćirila i Metoda u ovo naše doba poslužiti kani i da Slavene ponuka i opomene na sveto jedinstvo u vjeri i crkvi, koje je sam Bog vječitom podlogom učinio one bratske ljubavi i sloge, one odvažnosti i odlučnosti bez koje se ništa važnijega na ovom svijetu postići ne može; pa budući da se upravo proti tomu svetomu jedinstvu danas silno oda svuda nasrće i predrasude šire, kô da je ono slobodi i napredku narodnom i svim posebnim željama i namjeram, za kojima svaki narod punim pravom teži, protivno, želi providnost Božja svečanijom uspomenom svetih naših apostola dokaz i primjer svim Slavenom pružiti: da se jedinstvom svetim u crkvi Božjoj kano darom Bogom danim u ništa ne dira što je narodu ikojemu prirodjeno i omiljelo; nego upravo protivnim načinom da se i sloboda i napredak narodni, da se svi narodni običaji i sve pravedne narodne težnje vrhunaravnom nekom moći po jedinstvu crkvenom okrepljuju, oplemenjuju i na postignuće viših ciljeva upućuju...

A pri koncu okružnice kaže: »Daj dakle da svaki nas koji nješto moći i upliva u narodu i plemenu svom uživamo, daj da ga na to upotrebimo, da se u jedinstvu sv. vjere i crkve Božje sastanemo i iz njega luč i snagu crpimo, da plemenite i pravedne naše težnje i svrhe postignemo...«⁴⁴

★

c) Izjave u okružnici od 2. 5. 1881. br. 457.

Tom okružnicom pozivlje Strossmayer na »sjajno hodočašće u Rim iz svih slavenskih krajeva«, pa među ostalim kaže: »Znam ja zacijelo iz izvora posve vjerodostojna, da sv. Otac Leon XIII. nas južne Slavene osobitom ljubavlju ljubi i da iz blagoga srca svoga u kom se srce Isusovo odziva, ne isključuje ni braću našu istočnoga obreda, kojoj iz sve duše želi, da se u crkvenom jedinstvu moć i pravo potpune slobode i neovisnosti apostolskoga zvanja i njegove plodovitosti nadju, ujedno pa i božanstveni pečat svomu divnomu obredu, svomu crkvenomu jeziku i svemu onomu, čemu je od pamtivijeka pobožno srce njihovo punim pravom naviklo i što kano oči u glavi svojoj čuva... zna sv. Otac papa Leon XIII., da je Božja providnost jedan dio svetih i neumrlih namjera naših apostola na nas južne Slavene prenijela, i da svi stariji i noviji događaji na to smjeraju, da se ponajprije ovdje ona kobna razmirica, koju ruka tuđinska u nas unese, dokonča i da se položi temelj svetoj onoj ljubavi, slozi i jedinstvu, koja se odavle na sve slavenske narode s vremenom rasprostrieti i njima u obitelji i evropskih i azijskih naroda najčasnije i najodličnije mjesto opredieliti ima... U crkvi

⁴⁴ Isp. Glasnik 1881. str. 27. i 52. — Više citata vidi u mojoj knjizi: Strossmayer i pape str. 68—81.

sv. Klimenta leži sv. Ćiril naš, tu će se po svoj prilici 5. srpnja o. g. i zapadnim i istočnim obredom obaviti velika crkvena svečanost u znak onoga svetoga jedinstva, koje nam Isus Bog i Spas naš u Evandjelju sv. Ivana na pogl. 17 toliko na srce stavlja; koje nam sv. Pavao apostol u divnih listovih svojih toliko preporučuje, i koje je jedini zalog svih onih i vremenitih i vječitih dobara, za kojima svako plemenitije srce toliko teži i uzdiše...⁴⁵

*

d) Izjave u korizmenoj okružnici g. 1882.

Sva ta okružnica (u Glasniku br. 3. str. 17—58) zapravo je apostolska rasprava o potrebi, koristi i uvjetima crkvenog jedinstva. Povoda su joj dale »Duovska besjeda Teofana Živkovića episkopa gornjo-karlovačkoga« i »poslanica Stefana, po božijoj milosti pravoslavnog Episkopa Dalmatinskog i Istrijskog«. G. Teofan govori svojoj pastvi o »nečistom duhu, koji se sa strane zaletio ovi dana među nas ovamo, a na krili taštog slavljublja i proste sebičnosti od ovoga svijeta, da nam zamuti naše najpobožnije misli, naša najsvetija osjećanja, sa kojima smo mi odrasli i sa kojima mi hodimo našem duševnom spasu na susrjet, u našoj pravoslavnoj i srbskoj narodnoj crkvi. On nas besjedama najljubeznijima i jezikom sladkim kao med savjetuje, opominje, pozivlje, preklinje, da predijemo Uniji... Unijom se sada oće i traži tobož, da se dobrovoljno izmiri iztok sa zapadom, što su se razdielili prije hiljada godine dana... To se oće i traži tobož. I tu bi onda bila naša čast i slava. Al po kakvu cieniu da nam bude ta čast i slava?... Ni po kakvu drugu lakšu i jeftiniju, već po tu upravo, da se mi razkrstimo s onim, što je nama dosada bilo najsvetije i najrodjenije. Da se oprostimo sa našim lijepim i spasonosnim pravoslavljem; da razorimo našu srbsku narodnu crkvu; da pregorjemo naše ime narodno, s kojim smo se dosada ponosili vazda; pa da tako odbijeni od čokota našeg pradjevskoga, koji nas je dosele ranio i kriepio i za ovaj i za onaj život, kao pravoslavni Srblji izčeznemo sasvim sa ovoga svijeta... Eto vidite, ljubezni moji, kad ovako govori, ovako od prilike misli nečistim duhom zanešen vrtljavac taj, koji se pojavio među nama kao nekakav prorok velike budućnosti slavenske, ako se samo mi sjedinimo sa njegovim prvostolnikom rimskim, i tako mu pomožemo premostiti onaj jaz, što od toliko vjekova dijeli iztok i zapad. Veselja njegovog, njegove vjere te... mi mu, Braćo, nikakvim prigovorom nećemo kvariti. Ali da mu mi u taj njegove vrtljavine most takvu gradju damo zar? Da mi razorimo pravoslavnu crkvu našu, pa da mu za taj njegov most od njenog kamena i njene gradje damo i babe i konje, i priječke i blazine, i podzidove i ogradu zar? To oće on? Zato dakle želi on imati nas u savezu s Rimom i pod zlat-

⁴⁵ Isp. Glasnik 1881. str. 99—100.

nom kapom samodržca njegova? ... A što traže, to oni i tako neće naći ovdje među nama svetoga Save narodom, jer ovdje im zemlje za sjeme njivo nije, ovdje im lakovjerne djece za varke njiove nije. A dokle je takve za svoje i vjere i ljubavi u Vas, i dokle je nama naše nikada neokaljane, najpožrtvovanije podaničke vjernosti za našega najmilostivijega i cara i kralja Franca Josipa I., i njegove najviše otačke milosti i njegovi zemaljski zakona krova nad nama: dotle ga nema i nije ga rodila majka, ko bi bio kadar da nas uznemiri ovdje i potisne van iz ovog najkrasnijeg raja božijeg, vodio koga duh nečisti koliko njemu drago, i ispredao i prepredao on zlatne žice i medene besjede kako njemu drago...«⁴⁶

★

G. episkop Stefan riječima sv. Ivana: Voljubljenii, ne svakomu duhu vjerujte, no izkušajte duhi, ako od Boga sut; jako mnogi lže-proroci izidoše v mir (1. Iv. 4, 1) — upozoruje svoju pastvu da pomisli na tu apostolsku zapovijed osobito »danas, kad sa sviju strana lažni proroci se javljaju među pravoslavnim narodom, propovijedajući im svoju nauku, izvrćući čistotu i duh kristjanske nauke i zavodeći ga na lažni put, koji ga odrodjenju od vjere praotaca svojih vodi. — I sbilja, ono što se danas okolo nas i među nama sbiva, to je u najžalostnija samo po crkvu vremena moglo biti. Nije tako bilo ni onda, kad je unija kod nas bjesnila i kad su nama pravoslavnima vjeru našu iz srдца nam izčupati htjeli; a nije, jer je tada jedan sami bio, koji je zlo izvodio, a danas ujedinjenim silama mnogi rade protivu svete crkve naše. Svi inovjerni poglavice crkvene, sledeći napatku prvoga im poglavice, i kroz javnu propovjed i kroz pastirske poslanice, i kroz javne listove počеше bezzazorno napadati na vjeru našu i pozivati pravoslavne da pogaze vjeru otaca, da se odreku zavjetnoga svoga vjerovanja, da zapuste crkve svoje, pa da lete k onome središtu, iz koga je najmanje dobra po čovječanstvo poteklo...«⁴⁷

★

Strossmayer u svojoj okružnici odgovara na prigovore sadržane u te dvije poslanice. Svu raspravu dijeli u tri točke: 1. Kako se nam vladikam i svećenikom u obće pristoji pisati, kad svečanim načinom sveto zvanje naše obavljamo i puk naš podučavamo; na pose pako: kako se pristoji, da se mi vladike i svećenici jedni prema drugim u javnom životu ponašamo?

2. Čime će pravoslavni vladike pred Bogom i pred narodom opravdati one navale na crkvu katoličku i na moju osobu, kojimi

⁴⁶ Svu besjedu, održanu 31. V. 1881. u Plaškom, donio je i Obzor u br. 180 i 181 g. 1881., odakle su i ovi citati uzeti.

⁴⁷ Ova je poslanica datirana: u Zadru, na dan Sošestvija sv. Duha 1881. U bisk. arhivu je među spisima prepis, ako se ne varam, rukopisom ondašnjeg prebendara M. Senca i tajnika M. Cepelića. Nema ni broja ni datuma.

njihove okružnice obiluju? Koji je to smrtni grijeh, koji ja lanjskom svojom okružnicom počinih, da sam sve one anateme, kojima se vladike na mene nabacuju, zaslužio?

Kako pravoslavni vladike crkvu svoju opisuju i prot opasnosti, koja joj tobož prieti, brane? Kako crkvu od crkve razlikuju? a i u čem u istinu jeste prava razlika izmed zapadne to jest katoličke crkve i izmed iztočne, koja se crkvom pravoslavnom nazivlje? Ovo je posljednje najbitnije i najodlučnije.«

Na koncu kaže Strossmayer: »Biti će ih, kô što ih je i lani bilo, koji će sve ovo što rekoh, tumačiti kao uvriedu za narod srbski; ja pako odvrćam sa sv. Pavlom: Bog vidi i zna, da istinu govorim kad velim: da ja naš narod, krstio se on ovim ili onim imenom, ravnom ljubavlju ljubim i da bi ga rad u ukupnosti njegovoj žrtvom svoga života oslobodio od onih zala, koja ga tište. Sve što sam ja dosad učinio, učinio sam za sav narod svoj; a ako mi Bog uzdade života i udobnosti, sve što ću još učiniti, učiniti ću jednim kô i drugim. Jedno je samo što ja ni svomu narodu dati nemogu, a to je sviest moja i osvjedočenje moje, koje želim neoskvrnjeno pred priestolje Božje donieti. Bude li uz tu cieniu podnašati navaljivanja i ruženja, ja ću ih drage volje podnašati.«⁴⁸

*

I doista je Strossmayer održao svoju riječ. On je do kraja svog života ostao vjeran svojoj svijesti i osvjedočenju i po njoj radio i privatno i javno, i kao biskup i kao Hrvat i kao Slaven. On je svoje osvjedočenje »otprto i otvoreno« branio i pred papom Leonom XIII. i pred carem i kraljem Franjom Josipom I. i pred srpskim kraljem Milanom i pred bečkim nuncijima, kojih se nekoliko izmijenilo, i pred kardinalom državnim tajnikom i pred austro-ugarskim i srpskim ministrima. Obilna je njegova korespondencija sa svom tom visokom gospodom. Razne Spomenice papi Leonu XIII. i Franji Josipu I., izvještaji o domaćim prilikama, vjerno i istinito prakazani, usmeni razgovori u Beču, Rimu i Beogradu, listovi nunciju L. Nina, Galimberty, S. Vannutelli, Rampolli, Agliardi, srpskim ministrima Ristiću, Garašaninu Novakoviću Popoviću, Franasoviću, crnogorskom knezu Nikoli. Privatna korespondencija sa Račkim Vojnovićem, Klaićem, Pavlinovićem, s biskupima Maupas, Kalgjera, Vodopićem, Milinovićem, sa kanonicima sv. Jeronima u Rimu, sa misionarima u Srbiji, napose sa barnabitom Tondini di Quarengo, sa prvim narodnim ljudima kod Rusa, Čeha, Poljaka i ostalih naroda, sa domaćim svećenicima, posebno u Srijemu Okrugićem, Žetićem, Korajcem, sa predstavnicima društava i kulturnih ustanova

⁴⁸ Ispor. Glasnik 1882. br. 3. str. 18. i 57. — Ova bi se poslanica morala rasturiti po svim jugoslavenskim školama, e da ujedinjenje i crkveno i vjersko bude što pre gotovo.

(Jugoslavenske Akademije, sveučilišta, Društva sv. Jeronima i ost.), sa pojedinim uglednim licima (Sundečićem, Daničićem, Brlićem) kod nas i u inostranstvu. Sve su to još većim dijelom neiscrpljena vrela iz kojih se dobiva samo potvrda, kako je Strossmayer do svoje smrti ostao vjeran svojoj svijesti i osvjedočenju.

A njegovo osvjedočenje kao biskupa, patriote i političara dade se u kratko sažeti: Vjera je temelj svakoj kulturi i nuždan preuvjet solidnom i istinskom napretku. Stoga treba da vjera prožimlje sav privatni i javni život svega čovječanstva. Prezir i propadanje svakog ljudskog autoriteta samo je nužna posljedica prezira i nestajanja Božjeg autoriteta u prvom redu kod onih, koji kroje zakone protivne Božjem zakonu i pravdi. Francuska revolucija donijela je više štete nego koristi čovječanstvu, jer su komunardi samo za sebe provodili načela o bratstvu, slobodi i jednakosti, a sa svojim protivnicima punili tamnice i krvlju njihovom poprskali giljotine. Talijani su sami sebi grob iskopali, kad su onako bjesomučno napali Pija IX, i oteli mu i državu i Rim, a Židovima i framasonima predali u ruke vlast nad svojom ujedinjenom domovinom. Pape su i za Italiju i za sav svijet najjača moralna sila, a i kao vladari ostavili su trajne uspomene i u vjerskom i u socijalnom i u umjetničkom pogledu. Nijemci su svojom racionalističkom filozofijom isključili svaki vrhunaravni red, zaveli potpunu negaciju Boga i Božjeg zakona, podigli državu na piedestal božanstva, a mjesto pravde i zakona osnovanih na Božjem zakonu zaveli silu i moć jačega; mjesto ljubavi, sloge i mira postavili topove i oružje. Latinska i germanska rasa ne mogu da donesu svijetu svagdje toliko željkovani preporod i preokret na bolje. Slavensku rasu je odredila Božja providnost, da bude onaj zdravi kvasac koji će obnoviti lice zemlje. Rusiju čekaju velike zadaće i u Evropi i u Aziji. Ona ne smije svoju pažnju posvećivati samo svojim interesima u Aziji, nego se mora jednako brinuti i za interese svega Slavenstva u Evropi. Pravoslavna Rusija, ne gubeći ništa od svojih prava i privilegija, u konvenciji sa Sv. Stolicom naći će jaku moralnu potporu u vršenju svoje uzvišene misije, raspršiti će kriva naziranja u svijetu o ruskom fanatizmu i tiraniji, a okupiti će oko sebe sve sjeverne i južne Slavene, većinom katolike.⁴⁹

Austro-ugarska monarhija mora se prije svega odreći dualizma i urediti odnose sa svojim narodima. Dualizam je na štetu i samim Nijemcima, jer daju u monarhiji prevlast Madžarima (Ugrima), azijskom narodu koji je po svojoj čudi srodan sa Turcima, te se ne obazire na prava drugih naroda, nego ih gnjete gdje god i kako god može. Dođu li slavenski narodi do svojih pogaženih prava, biti će to i za dinastiju i za monarhiju najčvrši bedem.

⁴⁹ Ove misli Strossmayer na dugo i široko razvija u citiranoj Spomenici ruskoj vladi od 8. IX. 1876. (Šišić: Kor. II. str. 49—64).

Nakon sloma turske vlasti u Bosni, Hercegovini i Srbiji čekaju Austriju važni zadatci na Balkanu. Ona treba da bude i otac i majka ispačenoj kršćanskoj raji u tim zemljama. Mora da uvaži i materijalnu i moralnu zaostalost toga naroda, u svojoj duši plemenita i nepokvarena i puna lijepih i slavnih predaja. Te dobre strane treba obnoviti i očuvati i usavršiti. Ali će Austrija počiniti težak grijeh pred Bogom i historijom, ako izvršenje tako uzvišene zadaće povjeri Madžarima, koji su se i u skoroj prošlosti digli proti Austriji, pa joj ni sada dobro ne misle i ne žele, nego samo o tome nastoje kako će svoju vlast proširiti i učvrstiti.

Austrija mora štiti savez Rumunjske i Bugarske, da time i za budućnost stekne ljubav i privrženost bugarskog naroda. A što se Srba tiče — piše Strossmayer 2. 12. 1885. br. 1296. bečkom nunciju S. Vannutelli — »*ii justam suae superbiae, egoismi et iniquitatis dedere poenam, desiderandumque omnino foret, ut plene resipiscant nec amplius umquam ii, qui patria nostra continentur, in perniciem Croatiae, quae eosdem fraterno plane modo sinu suo excepit, et omnium suorum jurium et beneficiorum participes reddidit, conspirent...* His Serborum vulneribus *intra* possibilitatis, prudentiae et moderationis limites, curandis utique intendere debet Austria, eo magis quod ipsa harum omnium calamitatum praecipua quodammodo causa initiumque fuit; sed probe notandum eam hoc etiam respectu in praesentibus adjunctis memorem esse oportere illius prisci adagii: Ne quid nimis!

Praecipuum interim medium, quod prae reliquis omnibus potentiis Austriae veluti divinitus obtigit, ut auctoritatem et influxum suum in hocce nostro ad Orientem vergente meridie stabiliat et confirmet, sunt profecto Slavi meridionales, imprimis autem Croatia nostra, Croatia catholica, Croatia meritorum et sacrificiorum munere in imperio Austriaco nulli fere secunda; Croatia, quae plurium saeculorum decursu fidelitatem suam nulla umquam labe conspersit quaeve torrentes sanguinis sui profudit, ut reliquorum imperium tute sanctissimae Crucis et culturae christianae muneribus uteretur; Croatia, quae etiam nunc, cum quaestio Turcarum inverso et jam nunc non solum negativo, verum positivo modo in totius imperii commodum et in augustae Dynastiae gloriam resolvenda est, parata promptaque est in hunc gravissimum finem tota virium suarum effusione cooperari.

Repeto ex toto corde: Croatia talis qualis semper fuit semperque manebit, munus revera divinum est augustae Dynastiae et toti imperio datum, ut in peninsula Balcanica primatum exerceat, vinciendo et sibi ante omnia submittendo corda et conscientias populorum, antequam ipsae regiones eorundem et physici termini occupentur et subdantur.

Verum enimvero: ut Croatia sublimi huic fini respondere possit, opus est ante omnia, ut alieno arbitrio, tyrannidi et vindictae sub-

trahatur et sibi ipsi, id est suae integritati, libertati et virtuti restitua-
tuatur. In praesenti conditione ea in omnibus subdita est genti, quae
quamquam multis nominibus praeclara admodum sit, negari tamen
nullo modo potest eandem saepius foedifragam fuisse et cum ho-
stibus imperii conspirasse...

Detur Croatiae Banus, genti nostrae ex toto corde addictus,
reroveantur recentissima reformationum et legum in nostram servi-
tutem excogitarum programmata, et ego quamquam debilis omnino
et in sepulchrum meum proclivis sim, oculorum et vitae meae pi-
gnore cavebo, legali plane modo et sine ulla vel minima perturba-
tione, Croatiam intra aliquot annos libertati et nativae destinationi
suae restitutam iri...

Supremum mihi tempus esse videtur, ut Croatiae miserae
succurratur...«

Iz dugačkog pisma naveo sam samo glavne misli.

To su misli vodilje Strossmayerovog rada i na vjerskom i na poli-
tičkom polju. Zato je Strossmayer živo na tome radio, da kompe-
tentne faktore sklone na sklapanje konkordata sa Srbijom i Crnom
Gorom; zato je radio da se glagolica i uzdrži gdje po starom pravu
još postoji i proširi na ostale naše krajeve kao sredstvo za pospje-
šenje crkvenog i vjerskog jedinstva; zato je nastojao da zagrebački
metropolita bude ona središnja točke oko koje će biti okupljena sva
crkvena hierarhija svih naših krajeva, pa je osnivanje posebne me-
tropolije za Bosnu i Hercegovinu nazvao *absurdum*;⁵⁰ zato je
o svom trošku školovao nekoliko Bugara u Zagrebu, dopisivao sa
pravoslavnom inteligencijom kod nas i u Rusiji; zato se oduševlja-
vao za ruske obraćenike, Gagarina, Martinova, Šuvalova i gđu
Svečin okupljene u Parizu, gdje su predavanjima i štampanim dje-
lima širili misao crkvenog ujedinjenja; zato je dopisivao i sa ru-
skim ministrom Heesenom i sa filozofom i sveuč. profesorom u
Moskvi Vladimirom Solovjevom; zato je svakom zgodom upućivao
svećenstvo i vjernike da se Bogu mole za crkveno jedinstvo i svaku
sjenu netrpeljivosti izbjegavaju, a ljubav i susretljivost prema pra-
voslavnim Srbima iskazuju.

Kamo sreće, da su misli i osnove Strossmayerove i njegov rad
na ujedinjenju katolicizma i pravoslavlja naišle kod svih pozvanih
faktora na onako shvaćanje kao što je to bilo kod velikoga pape
Leona XIII.!

⁵⁰ »Arcibiskupat u Sarajevu ne ima smisla. To je birokratička tvorba.
Metropolija u Sarajevu bila bi *absurdum*. Interes katolicizma zahtijeva,
da se sva katolička crkva na našem Jugu podvrgne zagrebačkom metro-
politi.« — Ispor. Šišić: Koresp. II. str. 252.